

VZDĚLAVATELSKÉ LISTY

01 | BŘEZEN 2021

MY VZDĚLAVATELÉ
100 LET OD ZVOLENÍ JANA HILLERA
PRVNÍM VZDĚLAVATELEM ČOS

JAN HILLER /3-4

První vzdělavatel ČOS

Z POČÁTKŮ /5-7

Vzdělavatelské činnosti

VO ZA PRVNÍ REPUBLIKY /8-12

A krátce po válce

VZDĚLAVATELSKÁ ČINNOST /13-14

Po roce 1990

PSALO SE /15

O vzdělavatelství v Sokole

Vedeme energii těm, kteří ji násobí

Vážení čtenáři,

do rukou se vám dostává nové číslo *Vzdělavatelských listů*, které je pro nás zcela mimořádné. Jeho prostřednictvím si totiž připomínáme sto let, které právě uplynuly od volby prvního vzdělavatele ČOS. Byl to důležitý okamžik, který znamenal uznání významu vzdělávací činnosti v rámci Sokola. Jak se v následujících příspěvcích dočtete, vzdělávací či vzdělavatelská činnost provázela Sokol od jeho počátků a dodnes je tím, co jej odlišuje od ostatních sportovních či tělovýchovných spolků a svazů. Zpočátku tato činnost souvisela především s formováním a šířením sokolské myšlenky. Záhy se její součástí stalo i organizování kulturního života včetně divadelních představení či koncertů a již v roce 1895 došlo k ustavení vzdělávacího odboru ČOS. Vznik republiky v říjnu 1918 odstartoval bouřlivý rozvoj Československé obce sokolské, jehož součástí byla v roce 1921 i volba prvního vzdělavatele, bratra Jana Hillera.

Po celou dobu existence vzdělavatelstva, a zejména po obnově činnosti ČOS v roce 1990, se čas od času objevují otázky, zda má jeho existence smysl i v moderní době. Zaznívají i výzvy k přejmenování Vzdělavatelského odboru na odbor kulturní, kulturně společenský a podobně. Poslední měsíce bohužel podle mě daly na všechny tyto otázky smutnou odpověď. Kdy v moderní historii jsme potřebovali více ctít některé z hlavních sokolských myšlenek, o jejichž uchování dbá právě vzdělavatelstvo? Kdy v historii platilo sokolské heslo „jedinec nic, celek vše“ víc než v těchto dnech? Zodpovědnost za druhé, nejen sám za sebe, tato myšlenka provázela sokolstvo od vzniku naší organizace. To, že naše společnost jako celek tváří v tvář současné situaci zklamala, považuji za selhání nejen našich elit, ale především nás samotných, sokolstvo nevyjímaje.

Žijeme v převratně pádící době nových technologií, vědeckých objevů, všudypřítomných moderních komunikačních kanálů..., v době, která od nás očekává další a další úspěchy, v době z níž se ale vytratila jedna ze sedmi tradičních lidských ctností – pokora. Tyto dny by tak současně měly být povzbuzením pro vzdělavatele na všech úrovních, sokolskými jednotami počínaje a ústředím konče, že jejich práce má možná větší smysl, než kdy jindy. Vždyť 160 000 sokolů a sokolek, ctících tradiční sokolské hodnoty a ochotných obětovat část momentálního osobního diskomfortu ve prospěch celku, by rozhodně nebyl malý počet. Dlužíme to ostatně i našim vzdálenějším či nedávným předchůdcům, jimž jsou věnovány následující stránky a jimž patří náš velký dík.

Zajímavé čtení a pevné zdraví vám přeje

Michal Burian

Vzdělavatel České obce sokolské

Časopis SOKOL – Vzdělavatelské listy – samostatná speciální příloha časopisu SOKOL, vydává Česká obec sokolská
 | Adresa redakce: ČOS, tiskové oddělení, Újezd 450/40, 118 01 Praha 1, tel. 257 007 332, e-mail: jhorka@sokol.eu
 | Redakce: Jana Horká, Kateřina Pohlová | Tisk: Tiskárna V&H Print Hlávko s.r.o. | Informace o časopisu podává a objednávky vyřizuje redakce. Nevyžádané rukopisy a fotografie se nevracejí. Za věcný obsah článků odpovídají autoři. Redakce si vyhrazuje právo příspěvky upravovat, krátit nebo komentovat | MK ČR E 17339, ISSN 0489-6718

JAN HILLER

PRVNÍ VZDĚLAVATEL ČOS

„Dívám-li se dnes zpět na tyto dny, připadá mi, jako by byl Hiller podvědomě odevzdával práci sokolskou svému nástupci Antonínu Krejčímu, a to na místech svatých každému sokolu. Tak živě slyším jeho hlas při večeři ve Zdicích, tak jasně ho vidím před sebou u myslivny Na Králi, při svačině v dešti a potom na slunci v příkopě u silnice ležeti s rukama pod hlavou a hovořiti o všem možném: o rodině, škole, Sokolu, předsednictvu ČOS, o Tyršovi i o fašismu. Byli jsme úplně zajedno.“ Tak vzpomínal Jan Pelikán na poslední chvíli strávené s Janem Hillerem, který se v únoru před 100 lety stal prvním vzdělavatelem ČOS. Byl jím jen šest let. Pár dní po zmínovaném výletu k místu, kde se seznámil Tyrš s Fügnerem, dostal mrtvici. A z té se už nevzpamatoval. Zemřel předčasně 25. února 1927 v 48 letech.

■ Kateřina Pohlová, Vzdělavatelský odbor ČOS

Jan Hiller se narodil 15. května 1878 v Litomyšli jako třetí dítě do rodiny pekaře, který zemřel čtyři roky po synově narození. Rodný domek stojí pod kostelem na Šantově náměstí a je na něm pamětní deska upomínající na Hillerovo narození. Matka Anna se po deseti letech provdala znovu, dům v Litomyšli prodala a odstěhovala se do Sebranic, kde převzala pekařský obchod. Během studií musel Hiller doma vypomáhat rozvázet pečivo po okolí, kolikrát časně ráno ještě před školou. Právě na vozíku taženém psy se toho prý nejvíc naučil. Po odstěhování matky zůstal v Litomyšli. „Učil v rodinách za obědy, za svačiny, za pár grošů, míval útulek u kamarádů, a tak dokončil studia v Litomyšli,“ píše se v knize o Hillerovi vydané krátce po jeho smrti.

V Sokole začal poprvé mladý Jan cvičit v 15 letech v Poličce, kam jezdil na prázdniny za strýcem. Do spolku ho nejspíše přivedl K. Till, starosta poličského Sokola (společně budou o mnoho let později uloženi v kolumbáriu Tyršova domu). Po studii přijal br. Hiller místo zástupného učitele v Kroměříži, kam se odstěhoval i se svou nastávající manželkou Annou Hofmanovou, také z Litomyšle.

OSAMOSTATNĚNÍ SE V KROMĚŘÍŽI A BOSKOVICÍCH

Během svého působení v Kroměříži složil čtyřicetiletý Jan státní zkoušky z latiny a řečtiny pro vyšší gymnázia, z češtiny pro nižší. Hned se zapojil do sokolské práce, byl povolán mezi cvičitele a prvně i do vzdělavatelského odboru. Od října 1903 byl profesorem na gymnáziu v Boskovicích. Začal se angažovat politicky, zde vstoupil do politického klubu pokrokového a byl zvolen do městského zastupitelstva. O tři roky později založil sdružení Pokrokový blok boskovický, jehož byl předsedou a které se skládalo z politických a volnočasových spolků. V boskovické sokolské jednotě se stal náčelníkem a jednatelem družstva pro postavení sokolovny. Pracoval i pro sokolskou župu Krále Jiřího, zde byl prvním vzdělavatelem, starostou a redaktorem župního věstníku. Jeho žák Ladislav Pulec vzpomínal: „Celou historii řeckou, rozkvět i úpadek, zaviněný nesrovnalostí Helénů, srovnával s naší historií národní a dovedl na každou událost z řecké historie naléztí obdobu v historii naší. Tak živým slovem i příkladem zaséval v naše vnímavá srdce lásku k rodné zemi a k národu a touhu povznéstí náš

národ kalokagathii na čestné místo mezi ostatními národy světa.“

V ČELE BOJE ZA ZROVNOPRÁVNĚNÍ MUŽŮ A ŽEN

Mezi průkopnické činnosti bratra Hillera patří i zakládání ženských odborů. Už v Boskovicích byla díky němu oživena činnost žen, on sám ženské družstvo vedl. Jak jsme psali v minulých číslech *Vzdělavatelských listů*, ženské cvičení pod Sokolem začalo sice již v roce 1869, ale v jednotách vznikaly ženské oddíly postupně. Postavení žen se tehdy upravovalo libovolně podle místních poměrů. Někde byly ženy rovny dorostenkám, neměly zastoupení ve výboru, včetně náčelnic. Prostředníkem mezi výborem a ženským odborem tak mnohdy býval náčelník. Podle tohoto nastavení používal osmnáctiletý člen jednoty větších práv než ženy a jejich vedoucí (byla-li to žena). Byly i výjimky, především v malých vesnických jednotách, kde si byly ženy s muži rovny. V roce 1911 se Jan Hiller opět přestěhoval do Brna. Přiznával ženám rovnoprávnost v duchu hesla: „Stejná práva, stejné povinnosti.“ Župa brněnská, kde byl starostou, byla

V Luhačovicích se svou první manželkou Annou v r. 1912

mezi prvními, které rovnoprávnost zavedly. Stejný požadavek přednesl i v jednotě Brno I, kde byl členem. V této památné schůzi v roce 1913 výbor nakonec odepřel stejná práva ženám, ty pak odcházely do jiných jednot a společně s nimi i Hiller. Přestoupil do Sokola Brno II, kde se časem stal i starostou.

I. SVĚTOVÁ VÁLKA

Když se v roce 1912 konal VI. všesokolský slet, byl Hiller nemocný a nemohl se ho zúčastnit. O to více se pak opřel do organizování prvního brněnského sletu v červnu 1914, který byl kvůli událostem v Sarajevu předčasně ukončen. Na frontu poslán nebyl. Ve volném čase obcházel jednoty, jak víme ze vzpomínek br.

Těsnohlídka: „*A když bylo nejhůře, přicházival mezi nás ven z města. Míval rád malé, ztracené jednoty venkovské v mírových časech, přicházival za nimi, když válkou dokonávaly.*“ Koordinoval také pomoc potřebným a přerozděloval zásoby. Po českém vzoru založil začátkem roku 1918 dobročinný spolek České srdce na Moravě. Potraviny, ošacení a peníze se nejprve shromažďovaly ve Stálé tržnici, později v domě Ústředního svazu hospodářských společenstev. Po převratu organizoval práci Sokolské stráže. V té době mu zemřela jeho první žena, s kterou měl dva syny a dceru. Podruhé se oženil v létě 1922, po roce se manželům narodila dcera Alena.

PRVNÍM VZDĚLAVATELEM ČOS

V roce 1919 odchází Jan Hiller do Prahy, aby od 1. prosince pracoval na ministerstvu školství a národní osvěty jako zpravodaj pro tělesnou výchovu (od roku 1924 je ředitelem prvního českého státního reálného gymnázia v Praze II). V té době už zasedá v Předsednictvu ČOS za Moravu a 3. února 1921 je

zvolen do P ČOS jako první vzdělavatel. V Praze působí v dejvické jednotě, později v Sokole Pražském. Mimo práci vzdělavatele je redaktorem sokolské hlídky v *Národních listech* a *Věstníku sokolského*, který se pod jeho vedením stane týdeníkem. Podle své zásady, že dobrý vzdělavatel je i cvičitelem, neustává v činnosti v náčelnictvu mužů, učí ve cvičitelské škole atp. V roce 1921 navštívila sokolská delegace Ameriku a Jan Hiller v ní nemohl chybět. Jan Pelikán vzpomínal: „*Nebyl příliš zvyklý ani ponocování, ani těžkým lihovinám, jimiž jsme bývali přes prohibici častováni. Proto byl záhy velice vyčerpán a získal si pověst ‚spacího muže‘. Spal všude a ve všech polohách, nejčastěji při jízdě automobilem, a to tak virtuosně, že sotva dosedl do auta, již spal.*“ Můžeme být tedy rádi, že na úvodní fotografii tohoto časopisu Hiller nespí, ale na americkém autě sedí. Společně s ním jsou na fotografii bratři Josef Čermák a Rudolf Bílek.

Literatura: A. Krejčí (red.), *Jan Hiller*, Praha 1928.

Br. Hiller v čele ženského oddílu v Boskovicích

Z POČÁTKŮ SOKOLSKÉ VZDĚLAVATELSKÉ ČINNOSTI

Od většiny tělocvičných a sportovních organizací se Sokol vždy odlišoval tím, že si kladl za cíl formovat své členy nejen tělesně, ale také duševně. Tato duševní výchova spočívá ve vštěpování určitých hodnot, vědomostí a perspektiv, pro které se vžil obrat sokolská myšlenka. Jak byla sokolská myšlenka přibližována sokolům a sokolkám před tím, než byly v roce 1919 schváleny vzdělávací řády jednot, žup a ČOS a než byl roku 1921 za prvního vzdělavatele ČOS zvolen Jan Hiller?

■ Martin Klement, Vzdělávací odbor ČOS

PRVNÍ ŠÍŘITEL SOKOLSKÝCH IDEJÍ

O systematickou osvětu Sokolů se zpočátku nejvíce zasloužil sám Miroslav Tyrš. Nelze přitom říci, že byl prvním sokolským vzdělavatelem. V době, kdy Tyrš působil jako spiritus agens rodičího se sokolského hnutí, totiž neexistoval ani pojem vzdělavatel, ani žádný specializovaný úřad, který by v sokolské organizaci zajišťoval vzdělávání členstva. Tyršův záměr tkvěl primárně v tom, aby síť nově zakládaných sokolských jednot spočívala na pevných ideových základech. Formuloval proto paradigmatické teze o národu a spolkovém životě a cílevědomě je rozšiřoval od roku 1871 na stránkách periodika *Sokol*. V téže roce navíc ve své jednotě zavedl „měsíční schůze s rokováním o věcech sokolských“. Poté, co Tyrš roku 1884 tragicky zahynul v Alpách, začalo být jeho dílo v sokolském prostředí permanentně a vždy v souladu s dobovým klimatem interpretováno. Některé Tyršovy ideje tak byly upozadovány, jiné naopak vydvihovány, rozšiřovány a zasazovány do nových kontextů. Výsledná sokolská myšlenka tedy není pouze Tyršovým produktem. Vychází sice z jeho učení, ale jedná se o myšlenkovou konstrukci Tyršových následovníků.

NEORGANIZOVANÉ AKTIVITY

Hlavní podíl na utváření sokolské myšlenky měli lokální činovníci. Ti si také uvědomovali potřebu jejího šíření mezi obyčejnými, z jejich pohledu neznačnými

členy, jimž údajně pravý smysl cvičení v sokolské jednotě unikal. Na popud těchto agilních činovníků byly v některých jednotách zaváděny pravidelné naučné přednášky. Již od počátku 80.

let 19. století se pravidelně konaly například v sokolské jednotě v Opočně, Dobříši a v Humpolci, kde byl jejich organizováním dokonce pověřen speciální odbor. Patrná je rovněž snaha zakládat v některých jednotách knihovny s literaturou odpovídající principům sokolské myšlenky. Sbírkou knih již jednou zmíněné opočenké jednoty čítala záhy na 200 svazků. Našli se též činovníci, kteří seznamovali cvičence s podstatou sokolské myšlenky tiskem. Buď přispívali do periodika *Sokol*, nebo vydávali „osvětové“ publikace. Na tomto poli se činil obzvláště smíchovský sokol Karel Vaníček, který platil za hlavního vykladače sokolské myšlenky. Ke čtenářům svých textů nezřídka promlouval s dikcí kazatele. Ne náhodou se jeho spis z roku 1893 jmenoval *Sokolské epištoly*.

Sokolská knihovna.

Výbor **Svazu československého Sokolstva** usnesl se, že každá sokolská jednota sdružená ve S. Č. S. jest povinna míti následující

odbornou sokolskou knihovnu:

Cvičící sbor M. S. O. S. Příruční kniha tělocviku sokolského (každý cvičitel výtisk) zl. —20	Památník Sokola Pražského z r. 1882 zl. 1-20
Fügner Jindřich. Životopis » —20	Ploc Dr. První pomoc při úrazech a nehodách. (Každý cvičitel výtisk) zl. —50 váz. —60
Hron Kar. O cvičební soustavě sokolské » —40	Pozděna G. Dějiny tělocviku » —50
Hron Kar. Župa středočeská o II. sletu sokolském » —40	Sborník Sokolský. Kalendář » 70
Klenka. Cvičební večery na kruzích » —20	Slavík. O soustavě sokolské (II. vyd. v tisku) » —50
Klenka. Cvičení s kuželi » —30	Scheiner Dr. Dějiny Sokolstva k prvnímu 25letí » 60
Klenka. Tělocvičné hry III. (Každý cvičitel výtisk) » —30	Schmidt Dr. Fysiologie tělocviku (v tisku)
Kožíšek Frant. Cvičební večery na hrazdě » —20	» Sokol « časopis zájmům tělocvičným věnovaný. Ročník » 2.—
Kožíšek Frant. Cvičební večery na koni na šíř » —20	Tyrš Dr. Miroslav. Nástin jeho života a působení » —20
Kožíšek Frant. Různosti. (Každý cvičitel má míti jeden výtisk) » —40	Tyrš Dr. Miroslav. Základové tělocviku » 3.—
Kiejčí Aug. Cvičení s tyčemi » —50	» Věstník Sokolský « orgán Svazu československého Sokolstva. (Pro každého cvičitele, pro knihovnu a pro potřeby jednoty po 1 výtisk.) Ročník » 1.—
Krupička MUDr. O působení tělocviku na tělo lidské » —10	Vzděl. odbor Č. O. S. Rádce sokolský (každý činovník výtisk) » —50
Kurz Dr. Vilém. Úvod do tělocviku školského » 1-80	
Lagrange Dr. O tělocviku dospělých » —60	

Roku 1898 byl uveřejněn soupis knih, které měly být obsaženy v knihovnách všech sokolských jednot. Seznam pokrýval celkem osm stran.

Všemu Sokolstvu! Všem br. jednotám!

Doporučujeme právě vyšlý spisek sokolský

CITU VÍCE! Napsal KAREL VANÍČEK.

Cena 40 hal.

„Sokolské knihovny“ svazek V.

Několik těchto upřímných slov, vytrysklých z duše, toužící po největším rozmachu myšlenky sokolské, nechť neopomene si přečísti žádný Sokol.

Dostati lze v každém knihkupectví i v nakladatelství

Dra Ed. Grégra v Praze, v Tűních č. 8-II.

Upoutávka na knihu Karla Vaníčka *Citu více!* Kniha byla roku 1902 opakovaně inzerována ve *Věstníku sokolském*.

SNAHA PO JEDNOTNÉM ŘÍZENÍ

Nejhorlivěji se o formování a šíření sokolské myšlenky v 80. a 90. letech 19. století přičiňoval Josef Scheiner, jeden z neaktivnějších činovníků Sokola Pražského. Scheiner pomáhal Miroslavu Tyršovi s administrací časopisu *Sokol*, poté toto periodikum sám redigoval a plnil články, v kterých „znovu a znovu kritickým zrakem sledoval sokolstvo a jeho vady“. Roku 1887 uveřejnil publikaci, která byla pojmenována *Dějiny sokolstva v prvním jeho pětadvacetiletí* a která jako první zachycovala dějiny sokolského hnutí; o několik let později vydal *Úvahy a řeči dr. Miroslava Tyrše*. Hlavní Scheinero-va zásluha však spočívala v přípravě

tzv. svatováclavské rezoluce, přijaté 28. září 1895 na valném sjezdu ČOS. Svatováclavskou rezolucí získal tento sjezd natolik přelomový charakter, že jej podle Karla Vaníčka „dějepisec sokolstva nebude moci minout bez ocenění pochvalného“. V rezoluci byla totiž mimo jiné deklarována snaha Sokola o „mravní povznesení jednotlivců“. Vzdělávací činnost se tak oficiálně stala jednou z náplní sokolské organizace. Ihned se také ustavil vzdělávací odbor ČOS, v němž vedle Josefa Scheinera a Karla Vaníčka zasedl také Josef Klenka, známý teoretik zejména školního tělocviku. Vzdělávací odbor se ale brzy rozšířil o další členy. Působili v něm například Václav Kukaň, který se později zasazoval o pomoc sokolským jednotám ve „zněmčeném“ území, Augustin Očenášek, průkopník sokolského rytmického tělocviku, nebo bratr Karla Vaníčka Jindřich Vaníček.

VZDĚLÁVÁNÍ UVNITŘ A VNĚ

V čele vzdělávacího odboru ČOS stannul předseda, zastoupený náměstkem předsedy. O agendu se staral jednatel odboru. Na dalším valném sjezdu, který se konal v dubnu roku 1898, bylo rozhodnuto, aby po vzoru vzdělávacího odboru ČOS vznikly vzdělávací odbory také na úrovni žup a jednot. Vzdělávací odbory všech tří úrovní se pravidelně scházely na svých schůzích. Pořádány byly ovšem též velké sjezdy všech vzdělávacích odborů. První z takovýchto sjezdů se konal roku 1900 v Praze. Šíření sokolské myšlenky mezi cvičenci přitom představovalo pouze jednu stránku sokolské vzdělávací činnosti.

Tou druhou byla „osvětová“ činnost v celém českém národě, neboť minulé doby prý odchovaly „nová pokolení nevědomá, netečná, choulostivá, bázlivá, podlízavá a otrocká“. Na lokální úrovni měly tudíž sokolské jednoty dávat podněty k „osvětovým“ akcím, sám vzdělávací odbor ČOS navázal kontakty s Ústředním spolkem jednot učitelských v Království českém, Jednotou učitelstva měšťanských škol a se Zemskou hasičskou jednotou Království českého. Společně s těmito organizacemi ustanovil odbor tzv. Ústřední vzdělávací sbor, jenž si předsedával rozvinout práci „směřující k duchovnímu i hospodářskému rozvoji lidu“. Svůj záměr nedokázal Ústřední vzdělávací sbor z organizačních důvodů realizovat. Místo něj byl ale už roku 1905 ustaven Svaz osvětový, jehož zakládajícím členem se stala i ČOS.

POHLED PŘES PLOT

Obdobný proces jako v Sokole lze sledovat také v německém tělocvičném čili turnerském prostředí. Zakladatel turnerského hnutí Friedrich Ludwig Jahn – podobně jako Miroslav Tyrš – vložil své teze o tělocviku a národovectví do řady spisů. Když Jahn v roce 1852 zemřel, existovaly již desítky turnerských spolků. Ty se poté slučovaly do svazů, z nichž každý vykládal Jahn a jeho odkaz po svém. Co svaz, to specifická „turnerská myšlenka“, kterou se činovníci snažili rozšířit mezi členstvem. Na území Rakouska-Uherska působilo vedle Sokola více turnerských svazů. Největší důraz na vzdělávání členů přitom kladl Německý turnerský svaz, který vznikl v roce 1889 a svou turnerskou myšlenku zakládal na ideji rasově argumentovaného nacionalismu. Jeden ze spolků Německého turnerského svazu již v roce 1893 vyžadoval od svých členů složení zkoušky ze znalostí o německém národu. To zřejmě inspirovalo náčelníka svazu Hermanna Leithnera k tomu, aby v roce 1905 prosadil podobné zkoušky do svazového závodního řádu. O dva roky později se v Innsbrucku konala svazová turnerská slavnost, při níž se závodníci poprvé

Ačkoli Friedrich Ludwig Jahn založil první turnerské cvičiště již ve svých 33 letech, zobrazován bývá většinou jako stařec s dlouhým bílým vousem.

podrobovali zkouškám z německého národovectví. Výsledky byly podle všeho tristní, a tak Leithner v roce 1908 navrhl zavedení úřadu vzdělavatelů, kteří by cvičence systematicky seznamovali se svazovou turnerskou myšlenkou. Nový úřad měl hierarchickou strukturu: spol- kovní vzdělavatelé ze svého středu volili okrskové vzdělavatele, ti tvořili župní vzdělavací výbor, jemuž předsedal župní vzdělavatel, a župní vzdělavatelé se scházeli ve svazovém výboru vzdě- lavatelů pod předsednictvím vrchního vzdělavatele celého svazu.

JAK NA TO?

V Sokole i v Německém turnerském svazu byly pro vzdělávání cvičenců využívány tytéž strategie. Za nejúčinnější z nich se považovaly přednášky, případně krátké proslovy před šikem. Například v župě Východní Moravsko- -Slezské se za rok 1900 uskutečnilo 30 přednášek, rok nato jich bylo už 108. Obecně sice v Sokole převažovaly přednášky typu *O vývoji a cíli myšlenek sokolských*, ale v jednotách se nezřídkla mluvilo třeba i o zdravotnictví či cesto- vání. Běžné tehdy bylo, že někteří řeč- níci s určitým repertoárem přednášek objížděli více jednot. Vzdělavací odbor ČOS se velmi snažil veškeré schopné řečníky podchytit a jejich práci centrali- zovat, aby se přednášky dostaly do ka- ždé jednoty. Druhou vzdělavací stra- tegií bylo zřizování knihoven a čítáren. Všechny jednoty musely mít ve svých knihovnách určité sokolské publika- ce, které mohly být dále doplňovány o knihy „vřele doporučované“ ve *Věst- níku sokolském*, ústředním periodiku sokolstva. Vzdělavací odbor dokonce založil vlastní edici „Knihovna sokolská“, v níž například Karel Vaníček vydal další ze svých populárních spisů *Citu více!* – podle *Věstníku sokolského* „několik to upřímných slov vytrysklých z duše toužící po největším rozmachu myš- lenky sokolské“. Také festivity sloužily ke vzdělávání sokolů, zvláště když se námětem slavnosti stal Jan Hus nebo Jindřich Fügner. Konečně ke vzdělavá- cím strategiím přináležely též vycházky a výlety k významným místům. Karel

Vaníček členy vzdělavacích odborů na- bádál, aby vždy při takových příleži- tech měli po ruce dějiny daného místa, „by při pohovu mohly býti účastníkům přečteny. Význam jest nabílední.“

KONEC JEDNÉ KAPITOLY

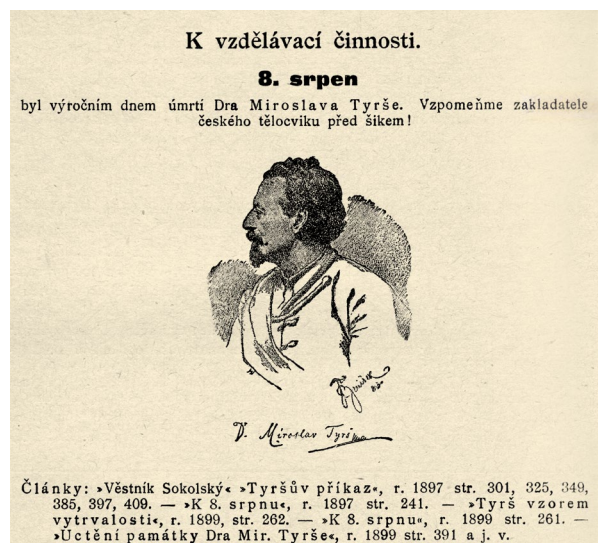
Když v roce 1912 vrchní vzdělavatel Německého turnerského svazu hod- notil vzdělavací práci za uplynulé čtyřletí, konstatoval, že „vzdělavací systém ve svazu může být všeobecně považován za zavedený a že se v ně- kterých župách a jednotách dosáhlo jistého stupně dokonalosti“. Bylo to vskutku velmi optimistické shrnutí. Podle statistického výkazu pro rok 1912 totiž v mnohých turnerských spolcích chyběli nejen vzdělavate- lé, ale také knihovny či exempláře svazového periodika v předepsaném počtu. Situace v Sokole nebyla před první světovou válkou o moc lepší. Jistěže snaha po vzdělání člen- stva nezůstala zcela bez efektu, ale vzdělavací systém jako celek měl četné trhliny. Značně napjatá situa- ce panovala hlavně ve vzdělavacím odboru ČOS. Jeho vysoce aktivní člen Karel Kukaň se kvůli Ústřední- mu vzdělavacímu sboru nepohodl s Josefem Scheinerem a nako- nec vzdělavací odbor ČOS zcela opustil. Na úrovni žup a jednot zase vzdělavací odbory mnohdy existovaly jen na papíře. Jedině tak si lze vysvětlit, proč se vzdělavacímu odboru ČOS roku 1902 po více než půlročních urgencích nesešla ani polovina dotazníků k zamýšlené statistice vzdělavací činnosti. Pokud se v některé ze žup přece jen jakýsi přehled podařilo sestavit, nebyly jeho závěry vždy zcela příznivé. Ze župy Východočeské bylo například hlášeno, že knihovny jednot jsou velmi neúplné, so- kolských časopisů se prý ode- bírá poskrovnu, přednášky se téměř nekonají „a o dorost starají se jed- noty pohříchu velmi málo“. Veškerým nedostatkům předválečné vzdělavací činnosti měly roku 1919 učinit přítrž

Karel Vaníček si díky své intenzivní publikační činnosti osvojil přezdívku „sokolský písmák“. Dodnes neexistuje kompletní soupis všech jeho publikací a článků.

nově schválené řády vzdělavacích sborů, jež vykazují četné shody se vzdělavacími výbory někdejšího Ně- meckého turnerského svazu.

Literatura: časopisy *Věstník Sokolský* 1902 a *Deutscher Turner-Hort* 1905, 1908, 1912; *Zápisy výboru ČOS, cvičitelských sborů ČOS, mužů a žen a žup- ních vzdělavatelů r. 1919*, Praha 1919; Ladislav Jan- dásek, *Přehledné dějiny Sokolstva. Část I.: Od vzni- ku Sokola (1862) do založení České obce sokolské (1889)*, Praha 1937; Ladislav Jandásek/Jan Pelikán, *Stručné dějiny Sokolstva 1862–1912*, Praha 1946.

Vzdělavací odbor upozorňoval ve Věstníku sokolském na významné dny, například na 8. srpen – den úmrtí Miroslava Tyrše. V tomto případě připojil i odkazy na literaturu vhodnou pro přípravu proslovu před šikem.

JAK ŠEL VÝVOJ DÁL:

ÉRA PRVNÍ REPUBLIKY I KRÁTKÉ PROCITNUTÍ PO VÁLCE

Když byla v říjnu roku 1918 obnovena činnost České obce sokolské, došlo rovněž k ustavení vzdělávacího sboru. Dne 29. června 1919 se v Sokole Pražském konala první poválečná schůze župních vzdělavatelů. Zastoupeno zde bylo 32 sokolských žup, delegáti dalších 7 žup chyběli. Důležitým bodem schůze bylo projednání a schválení nových řádů vzdělávacích sborů sokolských jednot, žup i České obce sokolské, a rovněž řád jednatele. Nové řády měly po první světové válce znovu a lépe nastartovat vzdělávací sokolskou činnost.

■ Marcela Mandová, Vzdělavatelský odbor ČOS

Konečné znění schválených řádů bylo otištěno v I. ročníku *Ročenky sokolských činovníků* z roku 1923. Červnové setkání přineslo i další důležité body. Bylo schváleno zavedení statistiky vzdělávací činnosti, delegáti rovněž přijali za svou myšlenku, aby nově výbor ČOS zavedl povinnost volbu vzdělavatele na valných hromadách jednot. Doposud se totiž vzdělavatel volil přímo ve výboru.

Schůze v Sokole Pražském zároveň položila základní kámen k zřízení osvětových škol sokolských, které byly usnesením přítomných zařazeny do sokolské osvětové práce jako pevný prvek. Stále však chybělo jasné směřování vzdělávací činnosti. Byly sice schvalovány jakési roční plány, změněny dosavadní řády, šlo ale vždy jen o dílčí kroky, jistě ne nedůležité, ovšem stále nejasně de-

finovaná vzdělávací práce potřebovala dostat pevný program.

VI. VALNÝ SJEZD V ROCE 1920 A PRVNÍ VZDĚLAVATEL ČOS

VI. valný sjezd konaný 30. června 1920 na sletišti během VII. všesokolského sletu výrazně změnil stanovky ČOS, což ovlivnilo postavení vzdělávacích sborů v rámci celé organizace. V čele vzdělávací činnosti stanul vzdělavatel

Schůze župního vzdělávacího sboru ČOS v roce 1931

tel ČOS, který v hierarchii od té doby stojí na stejné úrovni jako náčelník a náčelnice a který je volen výborem ČOS. Vzdělavatel se tak stal legitimním členem předsednictva ČOS.

Když se 31. října 1920 konala v Be-ráňkově hotelu v Praze schůze vzdě-lávacího sboru ČOS, kde se referova-lo i o výsledcích sjezdu, navrhl sbor Výboru ČOS jednohlasně za vzděla-vatele bratra Jana Hillera. Volba pro-běhla 3. února 1921, a bratr Hiller se tak stal prvním vzdělavatelem ČOS.

Během své činnosti docílil bratr Hiller řady změn ve vzdělávací práci. Za jeho působení v pozici redaktora *Věstníku sokolského* se z tohoto pe-riodika stal, i přes obavy mnoha členů, týdeník. Do roku 1922 vycházel *Věstník* pouze dvakrát do měsíce a mnozí si nebyli jisti, zda budou mít každý týden o čem psát. Ještě před vydáním první-ho čísla „v novém kabátku“ se rozešel dosavadní redakční sbor, pro týdeník chyběl také jakýkoli vzor. Všechny potíže byly ale nakonec překonány, bratr Hiller sestavil nový redakční kruh a dne 4. ledna 1922 vyšel *Věstník so-kolský* poprvé jako týdeník. Obecné problémy týkající se sokolských ča-sopisů se řešily na pravidelných sjez-dech sokolských redaktorů, které měl na starost právě vzdělávací sbor ČOS.

Velkou snahou prvního vzdělava-tele bylo ucelené sepsání sokolských dějin. Za tímto účelem byly župy požá-dány o zaslání svých kronik, ale sešlo se jich poměrně málo. Problém nedo-statku kronikářů ostatně v některých letech vyplývá i z tehdejších statistik.

Ačkoli měl bratr Hiller mnoho zku-šeností z jednoty i župy, kde působil jako cvičitel, náčelník, vzdělavatel a nakonec i jako starosta, čekal ho na postu vzdělavatele ČOS nelehký úkol – dát vzdělávací práci, ve které se i přes výše zmíněné snahy do jisté míry stále tápalo, jasný směr.

CVIČITEL-VZDĚLAVATEL ANEB KAM SMĚROVAT VZDĚLÁVACÍ PRÁCI

Hned v počátcích svého působení bratr Hiller velmi úzce propojil prá-ci vzdělávací s prací tělocvičnou.

V roce 1932 se do programu IX. všesokolského sletu dostaly poprvé i vzdě-lávací soutěže: ochotnická, loutkářská a pěvecká. Na fotografii ukázka z vítěz-ného představení „Princezna Pampeliška“ v podání Sokola Blansko

Od vzdělavatelů žup i jednot požá-doval, aby cvičili, aby se sami stali cvičiteli a aby se věnovali hlavně výchově mládeže. Tuto otázku ostat-ně projednalo předsednictvo vzdě-lávacího sboru ČOS na jedné ze svých prvních schůzí v roce 1920. Různé úvahy, pojednání a články o propojení cvičitelského a vzdělávacího sboru nalezneme v té době i v sokolských periodikách.

V listopadu 1923 padlo na schů-zi vzdělávacího sboru ČOS důležité rozhodnutí. Rozvinula se obsáhlá debata, kam doposud směřovala vzdělávací práce a kterým směrem by se měla ubírat v budoucnu. Pod-nět k této diskusi dal bratr Procház-ka svými poměrně kritickými články publikovanými v časopise *Tělocvik*. Byl to zlomový moment, na základě oné listopadové schůze se v župách i jednotách začal revidovat vztah a poměr vzdělávacích a cvičitelských sborů a začalo se s propagací hes-la, které zastával od začátku i bratr Hiller, totiž aby každý vzdělavatel byl cvičitelem nebo „alespoň“ cvičen-cem.

Výsledkem těchto snah byla úpra-va činnosti cvičitelských sborů, kte-rou schválil svým usnesením výbor

ČOS dne 15. června 1924. Usnesení si kladlo za cíl přesně vyhradit úkoly vzdělavatelů a cvičitelů. Sokolsky výchovná činnost při tělovýchovných podnicích měla příslušet cvičitel-skému sboru. Vzdělávací, pořada-telská a ostatní činnost nesměla té tělocvičné „překážet“. Součástí cvičitelských zkoušek se napříště stala i látka pro vzdělání cvičitel-stva, aby členové cvičitelských sborů byli schopni předávat cvičencům sokolskou ideu, dějiny, znali hlavní sokolské práce a sokolská periodi-ka, do kterých na tato témata často psali členové právě z oblasti vzdělá-vací.

SOKOLSKÝ VZDĚLAVATEL

Zatímco úkoly sokolských cvičitelů byly definovány, jasná specifikace práce sokolských vzdělavatelů stále chyběla. V roce 1923 vyšla nákladem ČOS první ryze vzdělávací příručka *Sokolský vzdělavatel*, kterou sepsal bratr Jan Pelikán. V úvodní kapitole autor výstižně shrnul obsah vzdělá-vací práce, která se v dosavadních řádech a usneseních a ve vztahu ke cvičitelům nemusela jevit zcela jasně. Dle Pelikánovy definice byl vzdělavatel v podstatě vychovate-

lem. Vychovatelem ke „správnému sokolství“, k znalosti sokolských myšlenek a dějin, vychovatelem nejen cvičenců, ale hlavně cvičitelů, kteří všechny tyto nabyté vědomosti předávají v tělocvičně svým svěřencům. Zdálo se tak, že v polovině 20. let 20. století nabývala konečně vzdělávatelská práce konkrétních obrysů. Z výčtu široké činnosti vzdělavatele můžeme uvést například organizování proslovů, přednášek, rozhovorů, besed, divadel, loutkových představení i dalšího kulturního života jednoty, pořádání vycházek, výletů, oslav důležitých výročí, organizování sbírek, zábav, koncertů či třeba šibřinek, distribuci sokolského tisku, zřízení sokolské knihovny a péči o ni, organizování vzdělávacích škol a ideových zkoušek, sokolského slibu nebo například škol pro nové členy. Škála to byla a stále je velmi široká, a ačkoli se na první pohled mohlo zdát, že vzdělávací činnost byla upozadována, pro výchovu sokolské mládeže a uvědomění si významu celého spolku je dodnes velice důležitá.

Počet vzdělávacích příruček se postupně rozrostl natolik, že z nich byla sestavena knihovna, která měla pomáhat se vzdělávatelskou prací v župách a jednotách. Postupně se stále intenzivněji projevovaly snahy o občanskou a uměleckou výchovu pro členy, o zvýšení úrovně ochotnických sokolských divadel i sokolských zábav, o rozšíření sokolských loutkových divadel či o distribuci sokolských knih a časopisů. Důležitým vzdělávatelským periodikem byl v tomto směru časopis *Sokolský vzdělavatel*.

Vzdělávací sbor zároveň v tomto období přicházel s mnoha novinami. Na paměť náhle a nečekaně zemřelého sokolského písmáka Karla Vaníčka byla zavedena literární cena nesoucí jeho jméno. Jako první ji získal bratr Jan Hiller. Pro velký úspěch sokolského loutkového divadla se 30. října 1926 uskutečnil první loutkářský kurz, čímž byl položen základ k začlenění tzv. speciálních škol, kam patřily i kurzy divadelní.

VZDĚLÁVACÍ ŠKOLY TÝDENNÍ

Impulzem pro založení jakýchkoli škol pro nově příchozí do Sokola byly ideové závody pro nové členy, konané v rámci sletových tělocvičných závodů o VII. všesokolském sletu v roce 1920. Právě tyto závody vedly k myšlence, že by každý člen před složením sokolského slibu složil zkoušku ze základních sokolských vědomostí. Nakonec bylo od zkoušek upuštěno, namísto nich ale vznikly „školy“. V praxi šlo v podstatě o čtyři povinné přednášky v podobě tisku, který dostal při vstupu do Sokola každý nový člen. Ti však mnohdy tuto „povinnou“ literaturu ani neprolistovali. Proto bylo potřeba vymyslet jiné řešení.

Předchůdce týdenních vzdělávacích škol musíme ovšem hledat ještě před první světovou válkou. Už III. valný sjezd ČOS v roce 1898 doporučil pořádání tzv. vzdělávacích běhů. V roce 1908 se konal cvičitelský kurz ČOS, jehož součástí byla i vzdělávací část. Úspěch kurzu podnítil vzdělávací sbor ČOS k pořádání samostatných tzv. řečnických škol. Ty následně probíhaly až do roku 1913. K předválečným školám lze připočítat ještě Husovu školu ČOS, která se konala jako poslední vzdělávací škola před válkou, a to v květnu 1914. Ač byly názvy těchto škol v minulosti rozdílné, jejich podstata zůstávala vlastně stejná: všeobecné sokolské vzdělání veškerého členstva.

Jedním z důležitých počínů vzdělávacího sboru ČOS v čele s bratrem Hillerem byla úprava systému těchto škol. Jejich organizování bylo na pořadu dne porad vzdělávacího sboru od roku 1919. Program škol, označených původně jako „osvětové“, v původní navržené podobě publikovali o rok později Věnceslav Havlíček a Jan Pelikán. Vznikaly školy v jednotách, župách i v rámci ČOS. Na úrovni ČOS se původně jednalo o školy týdenní. Ta první se uskutečnila ve dnech 23. až 29. listopadu 1919 za účasti 29 posluchačů. Problémem škol řízených

z ústředí byl ale velmi často různorodý obsah i organizace. A stejné to vlastně bylo i v případě žup či jednot. Tam se totiž náplň často uprvovala podle toho, jací řečníci měli zájem přednášet, i podle preferencí konkrétního vzdělavatele.

Úspěchem prvního vzdělavatele ČOS bylo jistě to, že ústřední vzdělávací školy se postupně staly pravidelnými, uskutečňovaly se od roku 1921 každoročně a za bratra Hillera byly až devítidenní. První týdenní vzdělávací škola ČOS se konala 23. až 29. listopadu 1921 v Praze za účasti 29 posluchačů. Organizování těchto sokolských podniků navíc významně pomohlo otevření Tyršova domu v roce 1925. Poslední dvě týdenní školy tak probíhaly v nově zbudovaném sídle ČOS v centru Prahy.

Kromě řádných škol pořádal vzdělávací sbor ještě tzv. školy mimořádné a zvláštní. Jedním ze stěžejních témat těchto podniků bylo studium o životě Miroslava Tyrše.

ZMĚNA NA VZDĚLAVATELSKÉM POSTU A NOVÁ ORGANIZACE VZDĚLÁVACÍCH ŠKOL

Ve čtvrtek 30. září 1926 dostal Jan Hiller mozkovou mrtvici. Jeho stav byl vážný a nelepšil se. První vzdělávatel ČOS zemřel po dlouhém upoutání na lůžko v pátek 25. února 1927. Novým vzdělavatelem se stal bratr Antonín Krejčí, činný autor mnoha sokolských publikací.

V roce 1927 začalo předsednictvo vzdělávacího sboru v čele s novým vzdělavatelem soustavně pracovat na reorganizaci vzdělávacích škol. Bratři Ladislav Jandásek a Jan Pelikán přišli s návrhem škol čtrnáctidenních, které by měly přesný pořad, rozsah i organizaci. Došlo i na školy župní, jejichž inovovanou podobu vypracoval bratr Antonín Hřebík. O rok později se na pořad dne dostala i reorganizace škol v jednotách. Vznikla tak celá stupnice sokolského vzdělávacího školství: vzdělávací školy v jednotách pro

nové členy, řádné vzdělávací školy žup a čtrnáctidenní vzdělávací školy ČOS. Některé župy navíc pořádaly ještě tzv. informační okrskový kurz pro vzdělavatele jednot.

DALŠÍ VÝVOJ A STATISTIKY VZDĚLAVATELSKÉ ČINNOSTI

Vzdělávací práce tedy vskutku dostala na konci 20. let 20. století jasnější obrysy. Nebo tomu tak bylo alespoň na první pohled. Postupně vycházely další příručky vhodné pro sokolské vzdělavatele. V roce 1936 například Jan Pelikán v časopise *Sokol* publikoval poměrně podrobnou recenzi čtyř nových knih, z nichž dvě dokonce označil za zcela nezbytné pro vzdělávací činnost. Tou první byla *Příručka pro vzdělavatele sokolských jednot* od A. Houdka a K. Sirotky, jako druhou doporučoval bratr Pelikán první část práce *Přehledné dějiny sokolstva: od vzniku Sokola do založení České obce sokolské*, kterou napsal L. Jandásek.

Ony výše několikrát zmíněné jasnější obrysy však měly dle mnohých stále značné nedostatky. Různé polemiky nad samotnou podstatou a stávající podobou vzdělávací činnosti se otevřely například i na stránkách 63. ročníku časopisu

Sokol v roce 1937, které hlásaly, že to, co není doposud stále dobudováno, je tolikrát skloňovaná pevná organizace vzdělávací práce. Například ještě v polovině 30. let v mnoha župách nefungoval vzdělávací sbor, a pokud zde existoval, na mnoha místech se vůbec nescházel. Tato skutečnost pak často vedla i ke zkreslení údajů ze statistických výkazů. V neposlední řadě byl často předsednictvu vzdělávacího sboru ČOS vyčítán malý zájem o skutečné dění v župách a jednotách. Objevily se i hlasy, které kritizovaly dříve tak prosazovanou tezi, aby vzdělávací byl zároveň cvičitelem. Podle mnohých toto tvrzení naopak vedlo ke zbytečné roztříštění činnosti.

Statistické výkazy, ač možná nedokonalé, nám přesto dovolují nahlédnout „pod pokličku“, umožňují podívat se na to, jak fungovala vzdělávací práce tam, kde měla působit nejvíce – přímo v župách a jednotách. V roce 1921 bylo v ČOS sdruženo celkem 53 žup, přičemž vzdělávacích podniků pro členstvo bylo v župách provedeno celkem 78 944. Zajímavá jsou i poměrná čísla o vzdělávací činnosti v jednotách a pobočkách. Dle těchto výpočtů připadlo na jednu jednotu či poboč-

ku 11,7 proslovů, 7,2 přednášek, 1,4 besed, 1,2 rozpravných večerů, 3,1 divadelních představení a 2 poučné vycházky. Z žup na území Československa nejlépe ve vzdělávací práci vycházela župa Hanácká, naopak nejhorší byla tehdy župa Tyršova. Obecně špatná situace panovala ve vedení kronik. V roce 1925 vzdělávacích podniků členstva oproti jiným letům ubylo, naopak přibýly podniky určené pro dorost. Přibýlo rovněž knihoven, ovšem sokolských čítáren bylo pomálu. O dva roky později vykazuje statistika vzdělávací činnosti 126 074 podniků, o 120 více než v roce VIII. všesokolského sletu. Činnost členstva a dorostu však poklesla, naopak byl zaznamenán nárůst u žactva.

Zpráva vzdělavatele v zápise o schůzi výboru ČOS v květnu 1928 obsahuje zajímavé informace o věkovém a profesním složení vzdělavatelů žup. Pozornost přitom byla věnována i tomu, zda jednotliví vzdělavatelé cvičí, nebo ne. Tak tedy z 53 župních vzdělavatelů 27 stále cvičilo, 22 cvičilo dříve, ale nyní již ne a jen 3 necvičili nikdy. Celkem 16 župních vzdělavatelů bylo zároveň i cvičiteli, jeden působil i jako náčelník župy, jeden jako místonáčelník župy. Z hle-

Účastníci sjezdu sokolských loutkářů 1. května 1936 v Tyršově domě pod předsednictvím vzdělavatele ČOS

Druhý vzdělavatel ČOS,
bratr Antonín Krejčí

diska povolání bychom mezi nimi našli 42 učitelů a profesorů, 7 úředníků, 2 advokáty, 1 soudce a 1 posluchače filosofie. Průměrný věk župních vzdělavatelů v roce 1928 činil 41 let. Pro srovnání – průměrný věk členů předsednictva vzdělávacího sboru ČOS, majícího 26 členů (16 volených, 10 kooptovaných), byl stanoven na 44 let.

V roce 1931 se v župách a jednotách uskutečnilo celkem 141 461 vzdělavatelských podniků. Obecně tedy činnost vzrůstala, a to i u žactva, naopak v případě dorostu byl již poněkoliakáté zaznamenán pokles. V roce 1932 je ve statistice zaznamenáno 148 456 podniků a v roce 1936 je to už 156 626 podniků v jednotách a 405 v župách. Největší procento vzdělávací činnosti v jednotách tehdy činily přednášky (9,1 %), za nimi byly rozhovory (7,1 %) a například propagované vzdělávací školy činily 2,6 %

činnosti. V roce 1936 bylo ustaveno předsednictvo vzdělávacího sboru v 49 župách, 38 žup mělo vlastní knihovnu, přičemž tou největší se mohla chlubit Sokolská župa plukovníka Švece. Vše ale nebylo tak růžové, jak by se mohlo zdát. Velké mezery ještě ve 30. letech vykazovaly sokolské archivy a vedení kronik. Dalo by se říci, že dle statistických údajů to s vývojem vzdělávací činnosti bylo jako na houpačce. Od druhé poloviny 30. let navíc můžeme sledovat zcela zřejmý pokles aktivit, snad nejpatrnější je v roce 1939, kdy už se v poměrech odrážela válečná doba.

ZA VÁLKY A PO NÍ

Se zhoršující se mezinárodní situací i situací v Československu bylo stále těžší provádět jakoukoli sokolskou činnost, nejen tu vzdělavatelskou. V červenci 1940 se ještě uskutečnila XIV. vzdělávací škola ČOS za účasti 40 posluchačů z 28 sokolských žup, obecně však další vzdělávací aktivity oproti minulým letům poklesly. I nadále pokračovaly snahy o sjednocení práce cvičitelských sborů se sborem vzdělávacím. Pak ale přišla „Akce Sokol“ a následně zakázání Sokola. Zuřila druhá světová válka.

Z předsednictva vzdělávacího sboru ČOS se konce války nedožilo několik členů. Byli to bratři Karel Evald, Emil Fechtner, Antonín Houdek, Ladislav Jandásek, Bedřich Jenšovský, Eduard Klicpera, Štěpán Konopík, Jan Pelikán, Karel Sirotek a Jan Uher. Obdobně tragická situace panovala i v župách a jednotách.

Po obnovení činnosti Sokola v lednu 1946 se do práce znovu pustili i vzdělavatelé. Bylo potřeba se zaměřit hlavně na mladou sokolskou generaci. Vystaly ale i pochyby, zda předválečná podoba vzdělavatelství bude v nové době stačit. Už začátkem prosince 1945 se v Tyršově domě sešli vzdělavatelé žup, aby se zaměřili na výchovu mládeže a dorostu. V dubnu 1946 se popr-

vé sjezdu vzdělávacího sboru ČOS účastnili i zástupci slovenských žup. Na zasedání padly návrhy na další organizování vzdělávací práce, na organizaci vzdělávacích zkoušek v župách, zprávy podaly jednotlivé komise sboru. Sjezd jednomyslně navrhl výboru ČOS za vzdělavatele ČOS znovu bratra Antonína Krejčího, který se před válkou zasloužil o organizaci vzdělávacích škol, o sokolské zpravodajství, o slovenskou otázku sokolskou i souborné vydání Tyršova díla. Na postu vzdělavatele zůstal do roku 1948, po XI. všesokolském sletu v 64 letech složil funkci. Předsednictvo vzdělávacího sboru začalo pracovat v novém složení, ustaveno k němu bylo navíc 19 komisí (programová, pro sokolské dějiny, pro mládež školskou, jednatelská, pro styk se župami, organizační, statistická, pro věci slovenské, literární a knihovní, hudební, divadelní, loutkářská, pro vzdělávací prostředky a propagaci, pro výchovu uměním, pro výchovu ke zdraví, pro vzdělávací zkoušky, výstavní a redakci *Sokolského vzdělavatele*). Pro srovnání – v letech 1931–1933 fungovalo komisí při sboru pouze 6.

Od roku 1947 je ve zprávách vzdělávacího sboru např. ve *Věstniku sokolském* patrná změna rétoriky, která začíná korespondovat s měnícími se politickými poměry. Obecně však dle statistiky vzdělávací práce stoupala, ačkoli se musela vypořádávat s mnoha překážkami, mezi ně patřila například špatná komunikace mezi vzdělavateli žup a jednot, přetížení vzdělavatelů jednot, špatné spojení se vzdělavateli v pohraničních oblastech či na Slovensku. Za polovinu roku 1947 bylo provedeno 71 850 vzdělavatelských podniků. Události následujícího roku i dalších několika let však vzrůstající vzdělavatelskou práci přetnuly na příliš dlouhou dobu.

Literatura: Antonín Hřebík, *Sokolské školy vzdělavací*, Praha 1930; Jan Pelikán, *Sokolský vzdělavatel*, Praha 1923; Jan Pelikán, *Vznik, vývoj a cíle sokolské práce vzdělávací*, Praha 1927; *Zápisy výboru, cvičitelských sborů mužů a žen, vzdělávacího sboru ČOS a redaktorů sokolského tisku*, různá čísla.

VZDĚLAVATELSKÁ ČINNOST PO ROCE 1990

Dne 4. března 1990 se poprvé po dlouhém nuceném sokolském odmlčení sešla tzv. vzdělavatelská rada ČOS. Přiváni do ní byli všichni, kteří o vzdělavatelskou činnost v Sokole projevíli zájem, a zejména ti, kteří se jí v minulosti již zabývali. K obsáhlé debatě o posouzení organizace vzdělavatelské činnosti a jejího nového pojetí se tehdy sešlo 21 sester a bratrů.

■ Marcela Mandová, Vzdělavatelský odbor ČOS

Sjezd vzdělavatelů v květnu 1994

KAM DÁL?

Zasedání březnové rady v podstatě rozhodlo o tom, co bylo stanoveno již před válkou a o čem se mnohokrát diskutovalo, a sice že vlastní výchovná činnost náleží cvičitelům. Vzdělavatel plní pomocnou funkci, která má ovšem své opodstatnění. Vzdělavatel totiž nese odpovědnost za pedagogickou přípravu cvičitelů a tím se stává jejich pomocníkem. Prvořadým úkolem vzdělavatelského sboru mělo podle mnohých být seznamování činovníků, cvičitelů a vůbec členstva obecně s historií Sokola a s dílem Miroslava Tyrše. Zvláštní pozornost pak měla být věnována mládeži, která se kvůli zázkazu Sokola během totalitního režimu se Sokolem nesešla (což platilo i pro jejich rodiče). Konkrétně se vzdělavatelé stali jakýmisi strážci tradic a sokolské historie, což jim bude někte-

rými v budoucnu vyčítáno, a školitelé nových členů.

Celkem bylo ustaveno šest komisí vzdělavatelského sboru, a to komise ideová, výchovná, historická, ediční, kulturně-společenská a Stará garda. Ta se později přejmenovala na Věrnou gardu. Vzdělavatelem ČOS byl zvolen bratr Boris Uher, syn Jana Uhera, člena předsednictva vzdělavacího odboru ČOS, který byl 27. října 1942 popraven v Berlíně-Plötzensee.

Pro zlepšení komunikace s župami začátkem 90. let rozhodlo předsednictvo vzdělavatelského sboru o zřízení důvěrníků pro jednotlivé župy – každý člen předsednictva dostal na starost alespoň tři župy. Hlavním smyslem vytvoření této funkce bylo prohloubení vzájemných vztahů a oboustranné získávání zkušeností, což by vzdělavatelskou práci zefektivnilo.

Postupně tedy byly znovu definovány úkoly a cíle vzdělavatelské práce. Ta se v budoucnu měla opírat hlavně o myšlenky Tyrše, Masaryka a o sokolskou tradici. Vzdělavatel tak napříště měl řídit, organizovat a rozvíjet kulturně-osvětovou, duševní a mravní sokolskou výchovu. Ve čtvrtém čísle časopisu *Sokolský vzdělavatel* z roku 1991 jsou definovány formy, jimiž může uplatňovat svou práci a výchovné působení. Patří k nim například pořádání besed a přednášek, dbání na tradice, péče o sokolskou výchovu, školení nových členů, vedení kroniky, archivu a knihovny jednoty, zpracovávání historie, sbírání vzpomínek starých členů, pomoc při organizaci kulturních podniků sokolských i nesokolských souborů, organizování odběru sokolského tisku a další věci.

PRVNÍ VELKÉ POČINY

Po úvodních debatách a polemikách nad vzdělavatelskou prací se vzdělavatelé bez dlouhého otálení pustili znovu do práce. Začalo se s budováním tzv. Tyršova klubu vzdělavatelského odboru ČOS, pro klubové místnosti byly vyčleněny prostory přímo v Tyršově domě, vhodné pro pořádání besed a přednášek. Zahájení činnosti klubu proběhlo na podzim 1991 v rámci obnovené Vzdělavatelské školy ČOS konané ve dnech 10.–14. listopadu. Rozjelo se vydávání propagačních brožurek a tiskovin, příruček pro vzdělavatele jednot, k distribuci se připravovalo vydání *Našeho úkolu, směru a cíle* díky daru z pozůstalosti Marie Provazníkové.

V roce 1992 čekal celou sokolskou obec velmi významný rok, blížilo se 160. výročí narození Miroslava Tyrše a 170. výročí narození Jindřicha Fügnera, 130. výročí založení Sokola Pražského, Sokola Brno I. a dalších sedmi jednot či 100. výročí založení župy Komenského. Proto byl rok 1992 vyhlášen Sokolským rokem, zároveň se rozeběhly přípravy XII. všesokolského sletu naplánovaného na rok 1994. Mezi vzdělavatelskými akcemi těchto oslav vynikly zájezd do alpského Oetzu, Sokolská pouť děčínská a přehlídka uměleckých

Noc sokoloven 2019 v Břevnově a živý obraz na téma Jak se cvičí v Sokole

sokolských souborů v Kyjově. Záměrem vzdělavatelů bylo právě představit postupně se obnovující sokolské kulturní soubory. Většina z nich začínala od začátku a téměř z ničeho, což potvrdilo například i první setkání ochotníků a loutkářů v říjnu 1993. Soubory se potýkaly s malým počtem členů většinou pokročilého věku a se ztíženým provozem způsobeným procesem vracení sokoloven do rukou jednot. Postupně se naštěstí dařilo situaci sokolských kulturních sborů konsolidovat, úspěšně se představily na XII. všesokolském sletu v roce 1994 či na první sokolské gymnestrádě v červnu 1996. Následně se kulturní vystoupení souborů stala nedílnou součástí velkých sokolských akcí. Podařilo se navázat na tradici kulturních přehlídek a v jejich rámci se dodnes každý rok představují odvětví sokolské kultury.

Důležitým krokem v této době bylo zřízení historického oddělení, jehož hlavním úkolem bylo vytváření sbírek a zřízení knihovny. Tzv. historicko-dokumentační středisko ČOS funguje za tímto účelem v Tyršově domě dodnes a momentálně pracuje na důkladném soupisu a uspořádání sokolské knihovny tak, aby byla co nejlépe přístupná badatelům.

V roce 1997 se v několika číslech *Sokolského věstníku* objevily odpovědi na anketu o smyslu práce vzdělavatelů v současnosti. Ostatně tato otázka se dostala i na pořad zasedání předsed-

nictva ČOS. Mezi došlými odpověďmi se objevily hlasy, které označily vzdělavatelskou práci za zcela zbytečnou a přežitou, zcela jasně ale převážily názory, že vzdělavatelská práce má v Sokole stále svůj smysl a nezastupitelnou roli a je jakousi mravní, společenskou a kulturní nadstavbou, která Sokol odlišuje od jiných, čistě sportovních organizací. Tak vstoupila sokolská vzdělavatelská práce i do nového tisíciletí, ačkoli s různými polemikami se potýká dodnes.

DOBŘE VYHLÍDKY

Vzdělavatelská práce se nadále rozvíjí i dnes a s potěšením můžeme sledovat, že v řadách vzdělavatelů žup i jednot přibývá nadšených mladých sester a bratrů, kteří vidí smysl ve vzdělavatelské práci, osvětě a jsou nadšeni sokolskou myšlenkou.

Kromě přehlídek kulturních souborů organizuje ČOS i další významné akce, na jejichž počátku stojí právě vzdělavatelé. Dne 8. října 2012 se v Tyršově domě poprvé uskutečnil pietní akt připomínající sokolské oběti tří domácích odbojů. Zasedání Výboru ČOS v roce 2013 prohlásilo 8. říjen Památným

dnem sokolstva, který se v roce 2019 zařadil do kalendáře mezi významné dny ČR. Mnoho sester a bratrů stále se sokolskou hrdostí obléká tradiční sokolské kroje, které jsou součástí sokolské identity. Roste zájem o obnovu znalostí pořadové přípravy a toho, jak správně organizovat nejen pietní akty. Tomu každoročně napomáhají výcviky v pořadové přípravě ve spolupráci s Hradní stráží a vznik Sokolské stráže.

Abyste se se Sokolem seznámila i širší veřejnost, vznikl v roce 2014 projekt Noc sokoloven – celorepublikový den s architekturou a historií Sokola, do něhož se zapojují jednoty po celé republice.

Svého pokračovatele mají i vzdělavatelská periodika. Jako příloha časopisu *Sokol* vycházejí od roku 2014 čtyřikrát ročně *Vzdělavatelské listy*, které seznamují čtenáře s důležitými nebo zajímavými tématy ze sokolské historie, včetně přesahu do současnosti. Do ní přesahují i debaty o smyslu vzdělavatelské práce. Tato činnost své místo v Sokole jistě stále má a nadále mít bude, vždyť bez ní by Sokol ztratil část svého „já“. Jinou odpověď byste od nás, vzdělavatelů, ani nemohli čekat.

Vzdělavatelský odbor tradičně spolupracuje na programu všesokolských sletů, zaměřuje se na společenskou a kulturní oblast, kam patří i výstavy. Ta poslední sletová v roce 2018 měla název „Ni zisk, ni slávu“ a vznikla ve spolupráci s Národním muzeem

PSALO SE PŘED...

... před 101 lety v práci Organizace osvětové práce v župě, napsal Věnceslav Havlíček:

„S jedním heslem sokolským musí se ujeti těžké práce osvětové každý vzdělavatel. Je to heslo »Ni zisk, ni sláva!«. Začínám jím praktický výklad o organizaci osvětové činnosti v župách, protože plnění jeho je hlavním předpokladem zvláště v dnešní době pro opravdovou sokolskou práci.“

... před 98 lety v úvodu příručky Sokolský vzdělavatel:

„Úřad vzdělavatele vznikl v jednotách sokolských z nutnosti, a jest ho ještě dnes svrchovaně zapotřebí. Vznikl z nutnosti, neboť přirozeným vzdělávatelům sokolským – cvičitelům – nedostávalo se času ani k nejvlastnější práci tělocvičné a k odbornému vzdělání po této stránce, vznikl z potřeby, když tábor sokolský rozrostl se do rozměrů nikdy netušených, vznikl z touhy členstva po rozšíření obzorů, vznikl z povinnosti jednot přeměnit členy na sokoly. Hle, to vše je tvým úkolem. Máš býti příkladem a vzorem sokolského života. Máš býti vůdcem a rádcem každému v životě sokolském. Máš vésti celou jednotu k pravému sokolství.“

... před 31 lety v druhém čísle Sokolského věstníku v roce 1990, napsal Karel Šplíchal:

„Sokolská výchova se významně podílela na vzniku a demokratickém charakteru Československé republiky. V kontinuitě celonárodních potřeb měly výsledky sokolské vzdělávací činnosti rozhodující úlohu na významném podílu Sokola v boji proti fašistické okupaci v letech 1938–1945. V období nacistického totalitního režimu byla sokolská idea silou, naplňující vírou a přesvědčením český lid v boji za odstranění oku-

pační totality a ustavení demokratické republiky. Po dalším následujícím totalitním období bude v obnovené ČOS nutno věnovat péči sokolské vzdělávací práci tak, aby v nových podmínkách vytváření demokratické republiky rozvíjela ČOS své osvědčené a historickým vývojem prověřené tradice.“

... před 24 lety v Sokolském věstníku č. 5/97, napsal br. Miroslav Kozák, tehdejší vzdělavatel župy Středomoravské-Kratochvilovy:

„... vzdělavatel je rádcem, iniciátorem a usměřovatelem sokol-

ských programů. Náleží do oblasti kulturně-společenské a v žádném případě není nějakým »ideologem«, jak je mu v mnoha případech nevědomými a hlavně nepřejícími podsouváno. Vzdělavatel je hlavním nositelem a strážcem krásných sokolských idejí a myšlenek, není a ani nebude nadřazen cvičiteli. Vzdělavatel vzdělává především sám sebe a svým příkladem působí na ostatní. Při zvážení všech kladů a záporů odpovědně prohlašují, že práce vzdělavatele i v dnešním Sokole není zbytečná a je nezastupitelná. Kdybychom od ní upustili, stali bychom se typem běžného sportovního klubu bez jakéhokoliv ideového zaměření. A toho bych se – s ohledem na nádherné tradice a minulost – nechtěl dožít.“

Sokolský VZDĚLAVATEL

ROČNÍK XVII

V Praze dne 10. 9. 1992

Číslo

8-9

VZPOMÍNÁME

Dr. Miroslav Tyrš

*17. 9. 1832

+ 8. 8. 1884

Jindřich Fügner

*12. 9. 1822

+15. 11. 1865

T. G. Masaryk

* 7. 3. 1850

+14. 9. 1937

Přede vším možno ujeti, jen před sebou, a smrti neujedeš.

VZDĚLAVATELÉ ČOS

ANTONÍN KREJČÍ
1927-1941, 1945-1948

MILOŠ JANOTA
1993-2002

BORIS UHER
1990-1993

JAN HILLER
1921-1927

JIŘÍ SOBOTA
2002-2010

MICHAL BURIAN
OD R. 2019

ZDENĚK MIČKA
2010-2019